

"תנו להם ספרים"*

מאת אלכס ז'הבי

קיים פער גדול בין התפתחותה של ספרות הילדים העברית לבין תשומת הלב המעטה המוקדשת לה ע"י חוקרים ומחנכים. אוריאל אופק נמנה עם המעטים, שמיקדו את פעילותם הספרותית בתחום זה, כשהוא רואה עצמו שליח להגברת המודעות לבע-יותיה ולחשיפת קורותיה בתחומים ספציפיים שלה.

"תנו להם ספרים" אופייני לתחושה זו של שליחות — בהיעדר ספר כולל המשיב על השאלות הראשונות הנשאלות ע"י הורים, מחנכים, סופרים ומו"לים, שבעיות הקריאה של ילדים ועשיית ספרים עבורם מטרידות אותם, ניסה אופק להשיב על שאלות אלו בצורה פופולארית, בהתבססו על נסיונו כסופר, עורך, חוקר ומחנך ועל עבודותיהם התיאורטיות והמחקריות של אנשי מקצוע. טבעי, שקל היה לו יותר להשיב על שאלות שעמן התמודד במישרין, ואכן בפרקים המקוריים שלו יש הנחות ורעיונות ששום חוקר לא יוכל להתעלם מהן, ואילו בפרקים אחרים סיכם דעות של אחרים, שנמצאו ראויים לדעתו להיות מובאים בפני קוראיו.

בתחומים אחדים עוסק אוריאל אופק: בתולדות ספרות הילדים בכלל ובתולדות ספרות הילדים העברית בפרט, בחלוקתה לז'אנרים, בהגדרות תחומיה ובהשקפות השונות על הקריטריונים להערכתה, כלומר, בהיבטים האמנותיים, הספרותיים וההיסטוריים של הענף הצעיר של מחקר ספרות הילדים. בעוד שבתחום ההיסטורי הוא חלוץ ומחדש, הרי בדיוניו על ההיבטים האמנותיים והספרותיים הוא בעל עמדה דימויית ברורה העגונה (והדבר טבעי כל כך) בגישותיהם של סופרי ילדים גדולים כקסטנר, גולדברג ולינדגרן ושל פורצי הדרך בתיאוריה של ספרות הילדים כהאזארד וארבנטנוט. את הנחותיו על הספר הטוב לילד הוא מנסח במשפט: "הספר הטוב לילד חייב להיות ספר מעניין, יפה, מחנך, כתוב בשפה נאותה, גיבוריו

* אוריאל אופק, תנו להם ספרים, ספריית פועלים 1978, 328 עמודים.

אמינים והוא צריך להיות יצירת אמת". בפרטו את הנחותיו הוא מציג את פניה השונים של כל הנחה: הוא מקפיד שהספר יהיה קומוניקטיבי, אך לא יותר על לשון טובה, על פיתוח עלילה כראוי, על אפיון לא סטראוטיפי ועל מסר הומאני-ניסטי. חשובות בעיני הערותיו בתחום הלשון בהעמידו מול הלשון המדולדלת את הטקסטים של יזהר וגלאי שלשונם אמנם עשירה, אך בלתי קומוניקטיבית, כדאי לשים לב בהקשר לכך לניתוח פסקה מתוך "שביל קליפות התפוזים" כדוגמה ללשון קומוניקטיבית, שלא נפגע דבר מערכה האמנותי (עמ' 51).

בקיאותו של א' אופק בספרי ילדים היא מופלאה. מדוגמותיו אפשר להרכיב קטלוג של ספרים טובים וקריאים. בגלל הדוגמות המשובצות בהם, כדאי לקרוא את כל פרקי הספר, גם אלו שהקורא אינו מתעניין במיוחד בנושאים.

הפרקים העוסקים בז'אנרים השונים, של ספרות הילדים או בנושאים האופייניים לה מסודרים על-פי סדר העניין שמגלים בהם הילדים: מן הז'אנרים והנושאים שעיקר קוראיהם, או המאזינים להם, הם ילדים צעירים עד שאלה המכוונים בעיקר למתבגרים. בכל הפרקים הללו קיימת סינתזה בין ההיבטים השונים של מאפייניהם, החל מהגדרה הספרותית (הכמעט פורמאלית) עד למאפייני האוכלוסיה הנזקקת להם. הפרקים הבעייתיים הם אלה העוסקים באגדה ובשיר לילדים, בעוד שבפרק העוסק באגדה ובמעשייה מעלה א' אופק, במפורט לצד הדיון הספרותי את בעיות הבאתה בפני הקוראים והמאזינים הצעירים ומציע הצעות ה"מפשרות" בין העמדות הקיצוניות של הפסיכולוגים והמחנכים, הרי בפרק העוסק בשירה אין הוא דן במפורט ואינו מתמודד עם בעיית הבאת השירה בפני ילדים בגיל החביון ובגיל ההתבגרות. כבר בפרק "טעמי קריאה", שבו אימץ אופק טבלה סטראוטיפית על העניין בקריאה בגילים שונים, ניכר היה שמודעותו אינה רבה לבעיית צרכי הקריאה ותחומי העניין של קוראים בקבוצות גיל שונות ובסביבות חברתיות שונות. ממילא, בבואו לדון בפרובלמטיקה של קריאת סוגי ספרות שונים, והשפעתם על הקורא, הנחותיו הן סטראוטיפיות גם כן, ואפילו הגדרותיו לא תמיד הן עקביות. מאידך גיסא, תיאור מאפייניהם של הסוגים השונים של ספרות הילדים הוא רגיש ומבוסס על ידע רב.

המחקר ה"קלאסי" של ספרות הילדים עוסק בעיקר בקבוצות הקוראים מן המבוגר עמד הבינוני והגבוה, שגדלו בסביבה שהקריאה היא חלק מן הנורמות שלה, שלשונה עשירה ושהגרויים הנשלחים בה אל הילדים הם רבים. המחקר על בעיות הקריאה של בני השכבות עדיין אינו מפותח דיו. ואכן, אופק הולך בדרך המלך, וממילא זיהוי סוגי ספרות מסויימים עם עניינן של קבוצות גיל וגם עמדותיו כלפי ספרות פשטנית יותר (לאו דווקא קלוקלת) מבוססים על צרכיהם ובעיותיהם של בני השכבות ה"תקינות". אולם, בחברה כשלנו שחלק ניכר מילדיה מגיע משכבות מצוקה יש צורך בהתמודדות עם בעיות קבוצה זו — התמודדות כזו עדיין אין בעברית. בין הפרקים המעניינים בספר, ראוי לציון הפרק "צחוק ודמעה — דמיון ומציאות",

שבו מתמודד אופק עם בעיות מורכבות של הספרות בכלל וספרות הילדים בפרט, ונוקט עמדה חיובית כלפי ספרים חשובים (בעיני) שהדעות עליהן חלוקות. מעניינים טיעוניו בעד הרחבת תחומי ספרות הילדים והסבריו את הצורך בספרות החורגת מגבולות המציאות הקונקרטית או המהלכים העיקריים שלה.

הפרקים המוקדשים לספרות הקלוקלת ולתרגום הם פולמוסיים במידה רבה, וראויים, אולי, לבחינה נפרדת.

בעיות חשובות המעסיקות כל מי שעוסק בספרות ילדים מועלים ע"י אופק בצורה פשוטה וקריאה, כשלצד מובאות ועמדות של פילוסופים, פסיכולוגים וחוקרי ספרות מובאות עדויות קוראים, מחנכים וספרנים.

אין ספק, שספר זה יכול לשמש ספר לימוד בסיסי בנושא, וגם אם חסרים בו דברים, וגם אם לא כל המובא בו עשוי להתקבל על דעת הכל, הריהו ממלא תפקיד חשוב בעריכת הכירות עם מכלול הבעיות, ועשוי ליצור גרוי להתמודדות נוספת עם בעיות ספציפיות המנוסחות בו.

א' זהבי